

Daniel DRÁPALA (ed.): *Stopy lidského umu. Předindustriální technické provozy na území někdejšího panství Rožnov*

Brno: Masarykova univerzita
a Etnologický ústav Akademie věd
České republiky, 2022, 263 s.

V ediční řadě *Ethnologica* vyšla v loňském roce výpravná publikace *Stopy lidského umu*, kterou redakčně připravil Daniel Drápala a autorsky se na ní podíleli Vojtěch Bajer, Radek Bryol, Miroslav Bubík, Radim Červenka, Daniel Drápala, Přemysl Mácha, Václav Michalička, Jitka Petřeková, Samuel Španihel, Lenka Tlapáková a Jiří Woitsch. Publikace je jedním z výstupů stejnojmenného tříletého interdisciplinárního projektu zahájeného v roce 2020, na němž participují Etnologický ústav Akademie věd ČR a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a který podpořilo Ministerstvo kultury České republiky v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II). Autoři pojali knihu jako rozšířený katalog výstavy, která se pod názvem *Stopy lidského umu* konala od 27. listopadu 2022 do 16. dubna 2023 v Karlovském muzeu ve Velkých Karlovicích na Vsetínsku.

S projektem a jeho výsledky je možno se blíže seznámit také na internetové adrese www.stopyumu.cz.

Jelikož pátrání po okolnostech vzniku a fungování předindustriálních technických provozů představuje mnohdy badatelský oříšek, přizvali si etnologové při přípravě této publikace ke spolupráci odborníky z oboru historie, geoinformatiky, geologie, archeologie či lesnictví a kniha je tak vzorovou ukázkou mezioborové spolupráce. Sbíráním informací o dochovaných dokladech někdejšího lidského umu, vlastními vzpomínkami nebo vyjádřením názoru na smysl jejich existence v současnosti se mohla do projektu zapojit i širší veřejnost. Řadu informací hledali autoři v archivech, ať už státních, obecních, farních, nebo v archivech muzeí a jiných institucí a úřadů. Plně byla využita historická mapová díla. Vedle klasických metod nechybělo ani využití geodatabáze propojené s mapovou aplikací, která sloužila výzkumníkům k syntéze poznatků, náhledu a editaci.

V úvodu hlavní řešitel projektu Přemysl Mácha, spoluřešitel Daniel Drápala a jejich kolektiv upozorňují na nedostatek zájmu o některé drobné technické památky v terénu, jako jsou pily, valchy, sklárny, kovárny či vápenky, které rychle zanikají. Zachránit se podaří jen některé, a to formou jejich přenesení do muzeí v přírodě nebo revitalizací in situ. Předindustriální technické provozy jsou přitom důležitou součástí kulturního dědictví, jsou místy paměti a inspirace a měly by se

proto stát předmětem soustavného odborného zájmu. Mnoho badatelů již v minulosti publikovalo řadu dílčích poznatků, kniha si však klade za cíl předložit první komplexní zdokumentování a interpretaci malovýrobních technických provozů na rozsáhlém území a v dlouhém časovém rámci.

V další z úvodních kapitol je panství Rožnov, které bylo pro výzkum zvoleno jako jedno z nejrozsáhlejších vrchnostenských dominií na východní Moravě, zařazeno do časoprostorových souvislostí a čtenáři je nabídnut exkurs do vlastnických a hospodářských vztahů souvisejících s ekonomickým vývojem na Valašsku, mezi jiným i s kolonizací – od středověké až po pasekářskou v 18. století. V centru zájmu autorů je území, zahrnující 25 vesnic a dvě města, tj. Rožnov pod Radhoštěm a Krásno. Dozvídáme se o obvyklých zaměstnáních, řemeslech a domácích výrobcích v tomto regionu, o zdrojích obživy a významu zpracování dřeva.

Po úvodní pasáži následuje hlavní část, rozdělená na čtyři tematické části podle jednotlivých živlů či zdrojů, které byly v technických prozovech převážně využívány: voda, země, les a oheň.

Kapitola *Voda pomáhá* je věnována vodním tokům a jejich významu pro život člověka; zaměřuje se na vodní mlýny, pily, valchy, plátenické provozy související především s bělením a mandlováním, a dále na transport dřeva. Autorem většiny příspěvků tohoto oddílu je Daniel Drápala z Ústavu evropské etnologie FF Masarykovy

univerzity, o valchách referuje pracovník Valašského muzea v přírodě Radek Bryol. Kapitola s názvem *Ze země dobývané* autorů Radka Bryola a geologa Miroslava Bubíka z Masarykovy univerzity sleduje těžbu surovin (železná ruda, kámen, hlína), pojednává o cihelnách a vápenkách. *Na okraji lesa a v jeho nitru* zní název oddílu věnovaného salaším, milířům a dalším lesním provozům. Podíleli se na něm lesní inženýr Vojtěch Bajer z Rožnova a Jiří Woitsch z EÚ Akademie věd ČR. Pojednání uzavírá kapitola *Když slouží oheň*, která se zaměřila na hamry, kovárny, ale také sklárny a sušírny ovoce. Hamry a kovárny zpracoval Václav Michalička z Muzea Novojičínska ve spolupráci s Radimem Červenkou z Akademie věd ČR, sklárny a jejich historie jsou doménou Samuel Španihela, archeologa Muzea regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí, o sušárnách píše Radek Bryol.

Jak už názvy kapitol napovídají, nejedná se o suchopárny výčet faktů, ale velmi čtivý souhrn poznatků o jednotlivých oborech lidské činnosti na Rožnovsku a o dochovaných i nedochovaných stavbách a prozovech s nimi souvisejících. Nechybějí technické údaje a nákresy jednotlivých zařízení, za důležité ale autoři považují také jejich začlenění do krajiny, vývoj vlastnických vztahů, získávání vstupních surovin, rentabilitu, dostupnost pro venkovské uživatele, možnosti odbytu výrobků, význam pro zaměstnanost obyvatel v okolí a v neposlední řadě také odraz v lidové slovesnosti, zejména v pověstech, které se týkají

mlýnů, starých tajemných rudných slojí a dalších staveb či ruin. Stránky a odstavce s vloženými doplňkovými pasážemi, které rozšiřují základní fakta, jsou pro přehlednost graficky odlišeny béžovou podkladovou barvou.

V pojednání nechybějí údaje o provázanosti jednotlivých provozů využívajících stejný zdroj energie, jako tomu bylo u vodních mlýnů, pil a valch, které se často nacházejí ve vzájemné blízkosti. Mapy ukazují například počet mlýnů a mlýnských složení v jednotlivých obcích panství dle vceňovacích operátů z roku 1843 nebo počet obyvatel na jedno mlýnské složení. Čtenář se dozvídá, co vše spadalo do pracovních povinností mlynáře a jak se do provozů mlýnů zapojovali tak zvaní krajánci. Podrobně jsou popsány technologie valchování sukna a bělení a mandlování plátna v návaznosti na konkrétní provozy rožnovského panství. V souvislosti s plavením dřeva jsou popsány plavební kanály, způsob splávky, ale také její destruktivní následky v krajině.

U těžby surovin je bádání historické doplněno stručnou geomorfologickou sondou, zmíněn je kámen jako stavební materiál i lomy jako živnost. Několik stran je věnováno práci cihlářů, nechybí např. řez cihlářským kozlem nebo vápenickou pecí. Podrobně je popsána salaš jako hospodářská jednotka. Pozornosti se po zásluze dostává milířům, a to jak z hlediska historického, tak i technologického, z hlediska životních podmínek uhlířů a rozmístění milířů na katastrech jednotlivých obcí.

Železářství a zkujňování železa v hamru je na Rožnovsku spojeno s obcí Zubří a autorům se podařilo dohledat například i zajímavý dokument o jeho výdajích, tedy i mzdách z roku 1726. Z oboru kovářství je pozornost zaměřena jak na kovářny neprofesní, tak i živnostenské, na sortiment kovářských prací i povinnosti kováře ve venkovském společenství. Sklářskou obcí bývalo Hutisko, jak napovídá jeho německý název Glaßhütten. V této souvislosti máme možnost se seznámit s harmonogramem taveb a připomenuta je i okolnost, že vzhledem k vysoké spotřebě dřeva ve sklářských hutích se tyto provozy stěhovaly stále výše do hor a lesů. Jsou zmíněny nejdůležitější sklárny a jejich produkce. O něco menší význam měly sušírny ovoce, ale i ony stojí za připomenutí jako jeden ze způsobů uchování sklizně.

U řady konkrétních technických provozů badatelé vysledovali celou historii jejich vzniku, fungování i zániku včetně majitelů a prezentují je čtenářům spolu s fotografiemi a další dokumentací. Nesporným kladem publikace je pozornost věnovaná postupným modernizacím jednotlivých dílen a zařízení ve snaze o jejich udržení, a nakonec i jejich neodvratitelnému krachu v konkurenci průmyslové velkovýroby.

Se získaným bohatým materiálem autoři dále pracují a zamýšlejí se nad odrazem technických provozů v paměti krajiny a jejich obyvatel, zejména v souvislosti se zeměpisnými názvy, individuální a kolektivní paměti,

mezigeneračním sdílením a ústní slovesností. V této souvislosti je nutno hovořit i o kulturním dědictví, identitě a vnímání domova, jejichž jsou tyto drobné stavby nedílnou součástí. Autory sumarizujících kapitol jsou Přemysl Mácha a Jitka Petřeková z AV ČR a editor Daniel Drápala.

Publikace – katalog je doplněn čtyřmi souhrnnými mapami staveb a provozoven, které zpracovala (stejně jako většinu map v textu) Lenka Tlapáková, geografka z Ostravské univerzity, dále obsáhlým seznamem pramenů a zdrojů, osmistránkovým soupisem obrazových příloh a anglickým resumé. Chybí snad jen jmenný seznam autorů a jejich domovských institucí. Nabízí se i otázka, do jaké míry měli řešitelé možnost konzultovat získané poznatky s odborníky z Technického muzea v Brně, kde se jistě rovněž nachází dokumentace k některým technickým provozům v terénu, z níž by se dalo čerpat.

V závěru lze konstatovat, že se vědcům zapojeným do projektu podařilo vyčerpávajícím způsobem podat informaci o historii i současnosti předindustriálních technických provozů na bývalém rožnovském panství. Publikace je opatřena bohatým poznámkovým aparátem a řadou odkazů, mapovou, fotografickou i obrazovou dokumentací. Stává se tak zdrojem studijního materiálu pro badatele, ale se zájmem po ní jistě sáhnou (nejen) zájemci o techniku a regionální historii.

Jarmila Pechová

Brno

Zdeněk VEJVODA: Rokycansko a Plzeňsko v lidových písních, pověstech a zvykosloví ze sbírky Martina Kozáka

Rokycany: Folklor Plzeň a Klub tanečních souborů Rokytka Rokycany, 2021, 280 s.

Když přípravný výbor Národopisné výstavy československé hledal spolupracovníky pro sběr projevů lidové kultury, vyslyšela tuto výzvu řada lokálních sběratelů, kteří začali soustřeďovat materiály ze svého bezprostředního okolí. Odkazu západočeského sběratele a učitele Martina Kozáka (1861–1924) se věnuje publikace etnomuzikologa Zdeňka Vejvody. Kozák se v roce 1891 přihlásil jako spolupracovník a za tímto účelem se pustil do sběratelství a národopisné práce. Vejvodova kniha je kritickou edicí Kozákových rukopisných i publikovaných sběrů, zahrnuje 150 v drtivě většině lidových písní a další vybraný materiál z oblasti slovesného folkloru, rodinného i výročního zvykosloví i aspektů hmotné kultury Rokycanska, resp. užšího okolí Plzeňska.

Obecně národopisný zájem směřoval Martina Kozáka nejen k hudebně tanečnímu folkloru, říkadlům, pověstem ale i k dokumentaci lidové stravy, místních podob oděvu nebo hospodářského náradí. V neposlední řadě Kozák věnoval pozornost lokálně